

UKRI PULLIAINEN

Lukiofilosofian tulevaisuus

Ukkologiasta ajattelun taitoihin

Filosofian opettajat ovat seuranneet lukion tuntijaon valmisteluprosessia viime vuosina kauhun vallassa. Vielä noin vuosi sitten keskusteltiin vakavasti Opetushallituksen asettaman työryhmän joulukuussa 2013 julkaisemasta ehdotuksesta, jonka mukaan kaikki lukion reaaliaineet muuttuisivat valinnaisiksi. Nykyisessä lukio-todellisuudessa rehtorit, opinto-ohjaajat ja yleinen tehokkuusajattelu ohjaavat opiskelijoita tähtäämään vain ja ainoastaan ylioppilaskirjoituksiin sekä karsimaan pois kaiken kirjoitusten kannalta ”ylimääräisen”. Täysi valinnaisuus olisi luultavasti merkinnyt kuoliniskua filosofialle, joka on lukionsa aloittavan opiskelijan näkökulmasta vieraan ja vaikean oppiaineen maineessa. Harva olisi edes kokeillut filosofiaa.

Media toisteli alun perin ilmeisesti Elinkeinoelämän Keskusliiton lanseeraamaa ajatusta lukion ”pirstaleisuudesta” tai ”sirpaleisuudesta”, josta päästäisiin eroon vain kaventamalla opintoja. Oppiaineita karsimalla saadaan tietenkin aikaan myös säästöjä, mitä ei tietenkään sanottu ääneen.

Riemu oli siis suuri, kun opetusministeri Krista Kiuru viime syksynä esitteli oman näkemyksensä lukion tuntijaosta. Sen mukaan yleissivistävän lukion luonteeseen kuuluu, että kaikkia reaaliaineita on opiskeltava pakollisina. Ministeri ei, Wittgensteinia lainatakseeni, antanut sanojen noitua ajatteluun vaan puolusti yleissivistystä, vaikka sitä kuinka yritettiin leimata pirstaleisuudeksi.

Vielä suurempi ilo syntyi kuitenkin, kun ministeri esitti omassa tuntijakoesityksessään, että filosofiaa tulee opiskella pakollisena yhden sijaan kaksi kurssia – ja että toinen kurssista olisi etiikan kurssi.

Muutos on historiallinen, eikä sen merkitystä ole ehkä vielä edes ymmärretty tai tajuttu laajemmin juhlistaa. Etiikkaa on esitetty 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien, siis jo yli 100 vuoden ajan, kerta toisensa

jälkeen opetettavaksi erillään uskonnonopetuksesta. Esitys on aina kuitenkin kaatunut kirkon ja sen kantoja seuraavien poliitikkojen vastustukseen. Syksyllä 2014 Suomen valtio siis totesi symbolisesti, ettei moraali ole ensisijaisesti uskonnollinen kysymys! Tosin tämä vaikuttaa toistaiseksi vain lukio-opetukseen: perusasteelle ei edelleenkään tule kaikille yhteistä etiikkaa, jota tarjottiin ministeri Virkkusen tuntijakoehdotuksessa vuonna 2010, eikä myöskään yliopistollisen asiantuntijaryhmän ehdottamaa filosofiaa lapsille.

Huono uutinen on, että siinä missä tuntijakoa väsättiin lähes viisi vuotta, joutuu Opetushallitus nyt tuottamaan eri oppiaineiden opetussuunnitelmat poikkeuksellisella kiireellä. Käytännössä OPH:lla on aikaa opetussuunnitelmien perusteiden alustavaan rakentamiseen vain muutama kuukausi. Niinpä uudet opetussuunnitelmat tehdään virkamiestyönä lausuntoja ja kuulemistilaisuuksia apuna käyttäen sekä tähdäten vain nykyisten tekstien varovaiseen päivittämiseen – ei perinteiseen tapaan oppiaineiden asiantuntijoista koottujen työryhmien systemaattisena työnä.

Tilanne on tietenkin surullinen, sillä monissa oppiaineissa opetussuunnitelmien laatimiskierrosta on odotettu innokkaasti: kymmenen vuoden kokemus nykyisistä suunnitelmista on synnyttänyt monia ajatuksia siitä, miten eri oppiaineiden opetusta ja painotuksia olisi syytä muuttaa, joissakin oppiaineissa jopa radikaalisti. Nyt ei kuitenkaan voida koskea juuri muuhun kuin detaljeihin – sillä on kiire.

Kerättyään kommentteja ja ehdotuksia julkisesti kaikilta lausuntohaluisilta tahoilta ja kansalaisilta Opetushallitus järjesti 23.1. filosofian opetussuunnitelmien päivittämistä koskevan kuulemistilaisuuden. Paikalle oli kutsuttu reilun tusinan verran aktiivisia filosofian opettajia sekä ylioppilastutkintolautakunnan ja yliopistojen edustajia. Edesmenneen opetusneuvos Pekka Elon tilalle ei OPH:n säästöjen vuoksi ole voitu nimetä uutta

filosofian ja elämänkatsomustiedon asioihin perehtynyttä asiantuntijaa. Onneksi OPH on kuitenkin menetellyt filosofian kohdalla poikkeuksellisesti ja nimittänyt opetussuunnitelmatyöstä vastaamaan väliaikaisesti yliopistonlehtori Eero Salmenkiven Helsingin yliopiston opettajan-koulutuslaitokselta.

Tuosta kuulemisesta voinee esittää yleisinä huomioina ainakin seuraavia asioita.

Paikallaolijat olivat yllättävänkin yksimielisiä siitä, että lukion filosofian opetuksessa tulisi päästä entistään selkeämmin eroon filosofianhistorian painottamisesta. Tämä herättänee monissa filosofeissa ja filosofian ystäväissä hämmennystä: eläähän filosofia traditionsa kautta aivan toisin kuin muut tieteet. Lukiossa vaarana on kuitenkin, että filosofia jää jumiin omaan traditioon ja lopulta kuristuu siihen.

Kun opiskellaan ensisijaisesti aatehistoriaa, ei välttämättä opiskella ajattelemista vaan pahimmillaan päätetään ulkoa eri ajattelijoiden ajatuksia, jotka voi unohtaa heti kun ne on pulautettu koevastaukseen. Filosofiasa on myös edelleen paljon epäpäteviä opettajia, joille erilaisista filosofianhistorian yleisesityksistä poimittujen valmiiden ajatusten listan opettaminen on luonteva ja helppo tapa selvittää kurssin pitämistä. Mutta onko kurssilla tällöin opittu filosofiaa?

Toinen ongelma on, että suomalaisissa lukioissa on nyt parikymmentä vuotta opetettu eräänlaista akateemisen filosofian kevytversiota – ja tulokset ovat sanalla sanoen kehoja.

Opettajien keskuudessa puhutaan paljon siitä, miten masentavaa on, kun kaikkien aineiden opetuksessa on kaiken aikaa laskettava rimaa. Filosofian tapauksessa kyse ei kuitenkaan ehkä ole yleiskonservatiivisesta valittelusta vaan ihan aidostikin siitä, että rimaa on pidetty jo kaksi vuosikymmentä liian korkealla. Tai väärässä paikassa. Ei aloitteleva shakinpelaajakaan osaa arvostaa Kasparovin taktisia oivalluksia, mutta voisi hyötyä joidenkin shakin peruseriaatteiden oivaltamisesta ja niiden soveltamisen taidosta.

Lisäksi filosofianhistoriallinen lähestymistapa johtaa pahimmillaan katteettomaan arroganssiin, kun lukiolainen voi opettajansa johdolla katsella merkittävien filosofien teorioita nenänvarttaan pitkin ja naureskella, että ajattelipa hullusti – kun on luettu yleisesitys kyseisen filosofin ajattelusta ja sitten filosofian tradition mahdollisesti vuosisataisen ajattelutyön tuottama kritiikki yksinkertaistetussa muodossaan. Monelle lukiolaiselle jääkin filosofisesta etiikasta mieleen, että Kantin velvollisuusetiikan mukaan murhamiehelle on kerrottava, mihin kaveri meni piiloon, ja että utilitarismin mukaan orjuus on ok.

On kaikin puolin surkeaa, jos opiskelijalle jää filosofian lukio-opinnoista käteen ajatus, että filosofia on vanhojen äijien (*sic!*) vähän erikoisten ja joka tapauksessa aikaansa sidottujen ja siis vanhentuneiden ajatusten pyörittelyä – ajatusten, joilla ei oikeastaan ole tälle päivälle mitään annettavaa. Ja näin kuitenkin usein käy: monelle lukiolaiselle filosofia näyttyy jonakin menneen maa-

ilman hassuna kuriositeettina, Zenonin paradoksien outhoutena arkisen ”järkevä ajattelu” vastakohtana.

Aihepiiri on viime vuosina herättänyt paljon filosofianopetusta laajempaakin keskustelua. Niin perusasteen kuin lukion tuntijakotyössä ja opetussuunnitelmaudistuksessa on ollut näkyvästi esillä yleinen tahto vahvistaa ajattelutaitojen ja kriittisen ajattelun oppimista koulussa. Filosofian ei tulisi mielestäni pitää kynttiläänsä vakan alla vaan olla avoimesti se oppiaine, jolla on kouluissa aiheeseen liittyvää osaamista jaettava.

Kuulemisessa nousikin esiin myös varsin yksimielinen toive erilaisten ajattelu- ja argumentaatiotaitojen sekä tieteenfilosofian opettamisen lisäämisestä. Tälle on ulkoisten paineiden ja toiveiden lisäksi myös filosofian opetuksen sisäisiä perusteita.

Filosofian yleinen kriittisyys ja sen vähittäinen huomaaminen, ettei mitään absoluuttisia vastauksia ehkä olekaan, johtaa nykyopiskelijan nopeasti päätelmään, jonka mukaan kaikki on vain mielipidettä – varsinkin kun tuo ajatus on jo valmiiksi syvällä nykynuoren ajatusmaailmassa. Ja kun pääministerikin laukoo mediassa, että asia on sitä miltä näyttää tai että toisen moraalisia mielipiteitä ei voi arvostella, jonkinlaista vastalääkettä todella tarvitaan.

Kurssisisältöjen näkökulmasta tämä kaikki tarkoittaa sitä, että ensimmäinen pakollinen kurssi on tulevaisuudessa jonkinlainen ajattelutaitojen ja tieteenfilosofian kurssi ja toinen pakollinen ministerinkin esittämä etiikan kurssi. Nykyinen kolmos- ja neloskurssi (teoreettinen filosofia ja yhteiskuntafilosofia) vaihtavat luultavasti järjestystä, mutta niiden sisällöt pysyvät nykyisen kaltaisina. Koska opiskelijat valitsevat kurssensa edelleen ensisijaisesti numerjärjestyksessä, on järkevämpää tarjota jossakin määrin käsitteellisesti helpompaa ja useita opiskelijoita kiinnostavampaa yhteiskuntafilosofiaa ennen teoreettisen filosofian ”jatkokurssia”.

Vaikka niin sanotun teoreettisen filosofian jatkokurssin sisältöpainotukset ovat vielä melko levällään eikä etiikan kurssinkaan sisällöistä ole vielä selkeää yhteisymmärrystä, yleisesti ottaen tilanne näyttää kiireestä huolimatta filosofian osalta varsin hyvältä. Tuntuu siltä, että viimeisten opetussuunnitelmien virheistä ja heikkouksista ollaan oppimassa ja toisen pakollisen kurssin myötä filosofian status oppiaineena lukiossa joka tapauksessa nousee. Jälkimmäinen voi vaikuttaa myös kirjoittajamääriin – ja siten siihen, paljonko filosofiaa lukioissa luetaan.

Voi olla, että tulevaisuuden ylioppilas ei ole koskaan kuullut Berkeleystä tai siitä, että Descartes nukkui uunissa. Sen sijaan tulevaisuuden ylioppilas kykenee toivon mukaan entistä analyttisempaan, reflektiivisempään ja kriittisempään ajatteluun. Ehkä hän on saanut myös kokemuksen siitä, että filosofia on sekä kiinnostavaa että tärkeää: että filosofia on elossa myös tässä ja nyt opiskelijan omassa ajattelussa.

Kirjoittaja on Filosofian ja elämänkatsomustiedon opettajien FETO ry:n puheenjohtaja